

Punts clau de l'informe sobre Espanya del Relator Especial sobre la pobresa extrema de Nacions Unides

L'informe de Philip Alston, el Relator Especial sobre la pobresa extrema de Nacions Unides, ha posat final a la seva visita a l'Estat espanyol sense deixar a ningú indiferent. La seva contundència a l'hora de denunciar la precària realitat de la majoria de treballadors i ciutadans d'Espanya és resultat d'una competent investigació en la qual el relator s'endinsa a les profunditats del país i entra en contacte amb moltes entitats que lluiten cada dia per a canviar aquesta realitat.

Com a conseqüència, l'informe conclou, a trets generals, que és urgent implementar mesures creatives i integrals per a tractar el que ell mateix anomena *crisi de l'habitatge*, així com la precarització laboral, especialment en feines amb sous baixos. També destaca la necessitat de garantir un salari mínim interprofessional (en endavant, SMI) que asseguri la cobertura de les necessitats bàsiques i, en la mateixa línia, veu essencial la implementació d'un programa educatiu per a menors de 0 a 3 anys. El Relator també es mulla en matèria de política redistributiva, advocant per reformes fiscals ambicioses que assegurin un fort impacte redistributiu i que redueixin el frau. Seguint aquesta idea, posa èmfasi en la importància de garantir la transparència dels acords fiscals corporatius.

Aquestes mesures, que podríem anomenar d'emergència, suposen el primer esglaó a l'hora de donar resposta a la realitat social que ha observat el relator a l'Estat espanyol. Com ell mateix recull en el seu informe, la situació de la pobresa a l'Estat és alarmant.

En primer lloc, el risc d'exclusió social o pobresa, a data de 2018, és del 26.1%, la qual és, sens dubte, una de les taxes més elevades d'Europa. Si parlem de menors, és el 29.5% de nens els que estan en risc d'exclusió social o pobresa. Entre altres xifres desoladores, cal destacar que Espanya també té una de les taxes més elevades de pobresa laboral, és a dir, de pobresa malgrat tenir una feina (conseqüència de feines mal pagades, feines a mitja jornada o temporals...). L'indicador de desigualtat és un altre en el qual Espanya destaca per sobre de la mitjana europea, amb uns valors de desigualtat xocants, en paraules del mateix Relator. Al seu torn, la taxa de desocupació és del 13,78%, xifra que dobla la mitjana europea, i que creix exponencialment si posem la lupa sobre els menors de 25 anys, amb un 30,51% de desocupació.

En vista del panorama descrit, Alston desglossa les seves observacions per oferir-nos dades de més fàcil gestió resumint els desafiaments clau que ha detectat per temàtiques. El primer que adreça és el tema de la **protecció social**. Al respecte, destaca en primer lloc la dificultat que suposa accedir als sistemes d'*assistència social*, conseqüència, en gran part, de la burocratització que actua com a causa d'exclusió (vegis, per exemple, en l'exigència d'estar empadronat per a accedir a serveis socials). A més, es constata que l'Administració incompleix amb la seva obligació de motivar les resolucions que deneguen o revoquen assistència. D'altra banda, que fins i tot quan les persones poden accedir a aquests serveis d'assistència social, les quantitats són molt baixes i és que, en general, hi ha un problema de poca despesa en protecció social, trobant-se també aquesta entre les més baixes d'Europa. La quantitat bàsica per a una pensió no contributiva és de 392€ al mes.

En aquest sentit, també es detecta un problema de disparitat dels sistemes de protecció social entre les *comunitats autònomes*, existint en moltes comunitats seriosos problemes per accedir, per exemple, a la renda mínima d'inserció. Sent excloses, per exemple, en algunes comunitats,

les persones sense sostre, persones amb feines a temps parcial, generalment els menors de 25 anys... A més, moltes vegades les diferències entre comunitats autònomes no reflecteixen les diferències en poder adquisitiu entre a aquestes. Al respecte, el Relator afirma de manera contundent que el sistema o bé, “està intencionalment estructurat per excloure a gent” o bé, “està molt mal dissenyat”. Aporta en el seu informe algunes idees per millorar el sistema de renda mínima d’inserció: compatibilitat amb el mercat laboral actual, de manera que les persones no perdin l’accés al suport pel fet d’haver acceptat una feina mal pagada o temporal, quantitats adequades i adaptades al cost de la vida, reducció de la burocràcia i accés als menors de 25 anys, entre altres.

Per tancar aquest punt, afegir només que Alston destaca que el sistema està dissenyat de tal manera que persones que es troben en una posició més intermèdia a la societat, sovint poden veure’s beneficiats més fàcilment pels sistemes de protecció que aquelles que es troben en els estrats més baixos. De fet, 1,8 milions de persones vivint en pobresa severa a Espanya l’any 2018 no van fer ús dels sistemes de previsió social.

L’educació és també, com no pot ser d’altra manera, un punt important. I és que l’educació i la pobresa es troben estretament vinculades. En primer lloc, el risc de pobresa o d’exclusió social l’any 2018 d’aquelles persones que només tenien estudis primaris era més del doble que el d’aquelles que tenien estudis superiors. Això pot no sorprendre, però el que potser sí que sorprèn llavors és que no augmenti la inversió en educació i, sobretot, que no s’apliquin mesures per pal·liar les deficiències en aquest sector, deficiències que porten problemes en el cost i la qualitat de l’educació, així com segregacions per raó d’estatus ètnic o socioeconòmic. Malgrat existir educació pública, el Relator destaca com molts dels costos derivats d’aquesta no estan coberts per l’Estat i com això suposa un problema per moltes famílies que no se’ls poden permetre (el 32% de famílies presenten dificultats, segons un informe de Save the Children de l’any 2019). A més, Espanya està a la capçalera en matèria d’abandonament escolar. La segregació augmenta la repetició de curs, el fracàs i l’abandonament escolar, i afecta severament les perspectives dels joves d’accedir a estudis universitaris. A mode d’exemple, el relator ens parla d’una escola a Andalusia on el 100% dels estudiants són romanesos i el 75% abandonen l’escola abans d’acabar la secundària. A més les famílies, malgrat ser d’una de les zones més pobres del país, reben molt poc suport.

En matèria de *sanitat*, ens tornem a trobar amb el problema dels estrats més baixos de la societat. Si bé el sistema és aparentment universal i gratuït, aquells que més ho necessiten en ocasions se’n poden trobar exclosos. Per exemple, actualment alguns migrants no estan coberts pel sistema de salut fins passats 90 dies de la seva arribada al país, cosa que des del 2014 ha derivat en l’exclusió de 4,755 migrants del seu dret a la salut. El Relator es mostra preocupat perquè el Ministeri de Salut no té cap pla per resoldre aquesta situació i, sobre tot, per l’augment de les privatitzacions, així com per la manca d’informació al respecte que el Ministeri estava disposat a facilitar.

El **dret a l’habitatge** ha estat també un dels elements centrals de l’informe d’Alston. Ell afirma que el govern reconeix que el dret a l’habitatge és un dels primers esglaons a l’hora d’abordar la pobresa, però que tot i així ha fet molt poc per garantir que aquest dret sigui una realitat. Alston recorda que l’accessibilitat del mercat del lloguer és de les més baixes de la OECD, amb un augment del preu del lloguer de més del 50% en els últims sis anys (període 2013-2019). Això, tenint en compte que els sous han perdut el 7,8% del seu poder adquisitiu en la última dècada. L’augment del cost del lloguer ha anat acompanyat de l’augment dels desnonaments (de 16,097 l’any 2006 a 59,671 l’any 2018). A més, l’habitatge social a Espanya és dels més baixos d’Europa,

amb menys d'un 2,5%, i tot i així la construcció de nou habitatge públic s'ha desplomat en els recents anys. Cal assenyalar també que l'últim cens oficial d'habitatges buits data del 2011, en el qual es van trobar 3,4 milions d'habitatges buits. L'estimació actual és d'uns 3,8 milions (dades de Housing Europe). Tampoc és fàcil trobar estadístiques de les persones sense llar, amb el problema que suposa no tenir una adreça permanent per accedir als serveis socials, com ja s'ha mencionat. El Relator aposta per continuar en la línia d'iniciatives com la de la llei catalana de pobresa energètica, assegurar que no es tallen els subministres a famílies vulnerables i encoratja el control dels lloguers seguint l'exemple traçat a ciutats com París o Berlín. De l'anterior es deriva la necessitat de dotar de significat el dret a l'habitatge, un dret constitucionalment reconegut però que, en paraules d'Alston, actualment és "una closa fonamentalment buida de significat".

Com s'ha mencionat a al principi de la síntesi, és necessari també abordar l'assumpte dels **impostos**, doncs els ingressos dels impostos a Espanya estan gairebé cinc punts per sota de la mitjana europea. Sent això així, mentre els tipus impositius corporatius s'han anat reduint des de l'esclat de la crisi econòmica. De fet, en el transcurs de deu anys, els impostos corporatius com a percentatge dels ingressos totals va reduir-se pràcticament la meitat (de 22,34% a 11,9%). D'aquesta manera, els ingressos públics s'han reduït notablement en els últims anys sense veure's compensats per un augment de l'IVA i, a més, el sistema és inadequadament progressiu i no suposa un mecanisme eficaç per a combatre la desigualtat. De fet, Espanya cada vegada es recolza més en l'IVA, impost indirecte i regressiu. D'altra banda, encara hi ha comunitats autònomes en les que l'impost de successions és pràcticament nul, i, en qualsevol cas, existeix un greu problema d'evasió fiscal que, segons estimacions, redueix els ingressos de l'Estat en 70 bilions. Així doncs, es determina la importància de dur a terme una revisió del sistema fiscal i d'aplicar mesures efectives per combatre el frau.

En matèria de **canvi climàtic**, el Relator adverteix sobre la necessitat que Espanya garanteixi que les seves polítiques de protecció social tinguin en compte els efectes imminents del canvi climàtic, en especial, en relació als més pobres, que són els que més patiran en patiran els danys derivats, i en relació a aquells que es veuran abocats a la pobresa com a conseqüència d'aquest.

Per últim, es destaca també la manca de **transparència** i de **rendiment de comptes** relatius als sistemes de presa de decisions així com la dificultat a l'hora d'entendre i utilitzar documents o informació publicada per fonts oficials. El Relator critica l'excés de burocràcia i n'encoratja una reforma, que podria ser revisada per exemple per la l'Autoritat Independent de Responsabilitat Fiscal espanyola. Entre els objectius constaria la reducció d'obstacles burocràtics, la racionalització dels processos d'aplicació, la digitalització de la informació, facilitar l'empadronament municipal...

Havent realitzat aquest anàlisi per temàtiques, el Relator es centra en aquells grups que són afectats en major mesura per la situació econòmica i social del país, de manera que neix la necessitat de prestar especial atenció i recolzament a aquests (grups vulnerables).

Es detecten doncs necessitats especials en matèria de **dones**, tant perquè pateixen condicions laborals més precàries, tant perquè les situacions de violència masclista que pateixen també condueix moltes vegades a situacions de pobresa, com perquè el 82% de les famílies monoparentals estan formades per mares solteres i el 50% de famílies monoparentals es troben en risc de pobresa, entre altres. El Relator fa diverses propostes per pal·liar la situació i conclou que malgrat el govern exposa diferents polítiques orientades a promoure la igualtat de gènere, no es presta atenció a les profundes estructures econòmiques que perpetuen la desigualtat.

Un altre grup vulnerable són els **menors i els joves**. Mentre les llars amb menors o adolescents tenen un risc major de pobresa i d'exclusió social, la despesa pública en prestacions familiars és de les més baixes de la UE i l'impacte, reduït. De fet, Espanya és gairebé única a la UE en no tenir un esquema de prestacions no contributives universal per a menor i família. Recordar en aquesta temàtica d'una banda que la taxa de desocupació és del 30,51% pels menors de 25 anys i que més del 70% dels treballadors joves tenen una feina temporal i, de l'altra, destacar que quasi la meitat dels nens que viuen en pobresa, un milió de nens, no tenen accés a la prestació familiar que, a més, és molt baixa (28€/mes/nen). En aquest sentit afegir, i cito textualment al Relator que, "nens poc educats i cuidats impliquen una força de treball menys sofisticada cosa que els convertirà en un futur pes pels serveis de protecció social en els anys següents".

Un altre grup les particularitats del qual Alston té presents al llarg de tot l'informe és el dels **romanesos**. I és que la situació és francament preocupant, amb un 80% de la seva població vivint en situació de pobresa o d'exclusió social i fins al 46% vivint en situació d'extrema pobresa amb uns ingressos mensuals per sota de 310€. El Relator s'acosta a aquestes realitats a través de la seva visita en dues comunitats de romanesos, una a Andalusia (Polígono Sur) i una altra a Madrid (Cañada Real). Les condicions són, tal i com descriu el Relator, d'abandonament. Manca de serveis públics (escola, centre mèdic, electricitat, carrers sense pavimentar) i assentament en àrees que presenten riscos per a la salut humana. El desinterès del govern en aquestes comunitats es torna a fer patent amb l'incompliment de l'acord destinat a reubicar els habitants de Cañada Real de l'any 2018, sense previsions de quan es durà a efecte.

Les persones **migrades** també suposen un grup al qual s'ha de prestar especial atenció doncs constitueixen un percentatge elevat de persones en risc de pobresa i d'exclusió social, percentatge que augmenta si el migrant prové de fora de la UE (56%). El relator descriu els problemes als que s'enfronten especialment les dones i nenes migrades, en especial les que treballen en l'agricultura, que poden incloure situacions d'alta vulnerabilitat, explotació sexual i comercial, violència institucionalitzada i una manca de protecció a diferents nivells. La manca d'accés a un habitatge digne suposa també un gran problema que porta les persones migrades a situacions precàries i d'amuntegament. En el cas de Huelva, per exemple, es troben assentaments de persones migrades quilòmetres lluny de l'accés a l'aigua, sense electricitat i/o sense sanejament adequat. Persones que poden cobrar 30€ al dia i que pràcticament no tenen accés a cap forma de recolzament governamental. El Relator urgeix la implementació d'un control i rendiment de comptes per a millorar les condicions laborals de l'àrea.

Tal i com es dedueix del paràgraf anterior, la situació de la pobresa a les **zones rurals** mereix una atenció especial. En primer lloc, el capital per càpita mitjà ha caigut més de 13 punts en els últims deu anys. Les zones rurals estan experimentant una despoblació i un envelliment de la població que comporten desafiaments únics i un elevat risc de pobresa i d'exclusió social. Aquests desafiaments inclouen talls d'energia, impossibilitat d'accedir a atenció mèdica en ocasions o un preu molt elevat per obtenir accés a Internet, amb la conseqüent exclusió digital que això comporta. Alston afirma que el govern no pot deixar que aquest grup pateixi les forces del mercat que estan fora del seu control, i que s'ha d'encarregar de dibuixar una estratègia per a donar solució a aquestes problemàtiques.

Un altre grup vulnerable és el de les persones amb **discapacitats**. El 31.1% de les persones amb discapacitats a Espanya es trobaven amb risc de pobresa o d'exclusió social l'any 2018, amb una taxa d'ocupació de només el 25.8%. De nou, un aspecte d'exclusió a destacar és el de la manca d'accés a l'habitatge, amb només un 0,6% dels edificis residencials a Espanya adaptats per persones amb mobilitat reduïda o amb discapacitats. A més, les entitats que recolzen la vida

independent i la formació laboral són escasses, i en general les persones discapacitades es troben discriminades en el mercat laboral i en la societat, havent de lluitar fèrriament per a que es facin efectius els seus drets.

Per últim, Alston fa referència a **les treballadores domèstiques** i a les **cuidadores**. Aquest grup, conformat fonamentalment per dones (en un 97.9%) es troben marginades a Espanya, sent-los atribuït un règim laboral "especial" que contempla menys drets. Un terç de les treballadores domèstiques a Espanya viuen en situació de pobresa, i moltes en situació informal, sense per tant estar cotitzant a la seguretat social. Moltes vegades treballen el doble de les 8 hores que tenen establertes per contracte, guanyant només 800 euros al mes i havent de, generalment, llogar una habitació per la nit de la setmana que tenen festa, i sent-los descomptat el cost de l'alimentació del seu sou. A tot això s'hi ha de sumar les situacions d'assetjament sexual, a les quals són especialment vulnerables les treballadores sense papers. Alston parla de l'organització Servicio Doméstico Activo (SEDOAC), a Madrid, que treballa pels drets de les treballadores domèstiques, i expressa la seva preocupació pel seu possible tancament donada la retirada de fons per part del govern de Madrid. Per acabar, celebra que el nou govern s'hagi compromès a ratificar la Convenció 189 de la OIT relativa a les treballadores domèstiques.